

'One of Whitaker's (1976) frustrations in teaching family therapy involves the tendency of his students to translate what he says, usually casts in aesthetic terms, into pragmatic versions of technique. (...) An authentic experience becomes reduced (i.e., mistranslated) to a practical method or trick.'

(in Keeney, 1982)

'Cybernetics makes poets of us. Expressions through the arts was considered by Bateson to be the most honest and pure form of human communication.'

(Nora Bateson over haar vader Gregory Bateson in haar documentaire *An Ecology of Mind*, 2010)

Inhoudsopgave

Yaimy 1	11
Dr. Panter 1	13
<i>Leeswijzer</i> Relationele lenigheid	14
Waardevol gedachtengoed in tijden van transitie	14
Jeugdzorg 3.0	14
Lees'wijzer'	15
Dr. Panter 2	19
<i>Hoofdstuk 1</i> Schijnzekerheden in de Jeugdzorg	20
1.1 Jeugdzorg in transitie	20
1.2 Nadelige schijnzekerheden in de praktijk	22
1.3 Meten is weten	24
1.4 Verdinglijking	26
1.5 Digitale tijd en innerlijke tijd	28
1.6 Conclusie en samenvatting	29
Yaimy 2	31
<i>Hoofdstuk 2</i> Theorie	33
2.1 Inleiding	33
2.2 Systeemtheorie (systeemdenken)	34

2.3	Evolutietheorie	38
2.4	Zelfdifferentiatietheorie van Bowen	42
2.5	Kennistheorie	45
Yaimy 3		48
<i>Hoofdstuk 3 Een systeemtheoretische kijk op stoornissen</i>		51
3.1	Inleiding	51
3.2	Ontregelingen, psychische disfuncties en stoornissen binnen het systeemtheoretisch ontwikkelingsperspectief	54
3.3	Ontregelingen, psychische disfuncties, stoornissen en de DSM 5	55
Yaimy 4		59
<i>Hoofdstuk 4 Ontregelingen vanuit de invalshoek gezondheid</i>		61
Yaimy 5		64
<i>Hoofdstuk 5 Ontregelingen vanuit de invalshoek regulatie</i>		67
5.1	Regulatieprocessen vanuit een systeemtheoretisch ontwikkelingsperspectief	67
5.2	Regulatie en ons zenuwstelsel	68
5.3	Meer voorbeelden	69
De 23ste eeuw		71
<i>Hoofdstuk 6 Ontregelingen vanuit de invalshoek ontwikkeling</i>		72
6.1	Biologie en psychologie van de menselijke ontwikkeling	72
6.2	Ontwikkeling en zelfdifferentiatie	74
6.3	Zelfdifferentiatie en ontwikkelingsstoornissen	76
<i>Hoofdstuk 7 Ontregelingen vanuit de invalshoek emotie</i>		80
7.1	Evolutie en emotie	80
7.2	Emotie en psychische functies	82
7.3	Emotionele ontregelingen in verschillende levensfasen	85
7.4	Bewuste en onbewuste ontregelingen bij emotie	86

<i>Hoofdstuk 8</i> Ontregelingen vanuit de invalshoek gedrag	88
8.1 Alle gedrag is communicatie	88
8.2 Gedrag, gedragsstoornis en ontregelingen	89
8.3 Leergedrag komt van twee of meer kanten	90
8.4 Externaliserend en internaliserend probleemgedrag in het systeem-denken	92
8.5 Externalisering, afwijzing en uitstoting	93
<i>Comorbiditeit!</i>	96
<i>Hoofdstuk 9</i> Ontregelingen vanuit de invalshoek traumatisering	98
9.1 De levenslange impact van traumatisering	98
9.2 Traumatisering als biologische levensles	99
9.3 Traumatisering en de vroegkinderlijke ontwikkeling	101
<i>Comorbiditeit?</i>	104
<i>Hoofdstuk 10</i> Visie op hulpverlening aan kinderen in en met hun leefwereld	107
10.1 Inleiding	107
10.2 Visie op hulpverlening	107
10.3 Visie op gedrag	109
10.4 Visie op relationele lenigheid in de hulpverlening	110
10.5 Visie op de organisatie	112
10.6 Visie op integratie van stromingen in de hulpverlening	116
<i>Schubbendier en wezel</i>	121
<i>Hoofdstuk 11</i> De weg van de ontmoeting	122
11.1 Inleiding	122
11.2 Training in een vakambachtelijke basisattitude	124
11.3 Systeemanalyse ter voorbereiding op een eerste ontmoeting	126
11.4 De eerste ontmoeting	127
11.5 Contextmarkers	133
11.6 Innerlijke dialoog	135
11.7 Hypothesen	136
11.8 Actief observeren en participeren met vragen	137

<i>De lantaarnpaal</i>	141
Uitleiding	143
<i>Hoe maak je op relationeel lenige wijze een einde aan dit boek?</i>	145
<i>Waar is het buideldier?</i>	147
Woordenlijst/annotaties	149
Literatuur	177
Over de auteurs	187

Yaimy 1

Welkom in ons boek! Ik ben benieuwd waar je het gevonden hebt. Op je moeders bureau of in de auto van je vader? Of misschien wel in de trein, waar iemand het heeft laten liggen. Ik hoop dat je door blijft lezen, al is dit eigenlijk geen boek voor kinderen. Het is een boek voor mensen die werken met mensen met kinderen. Niet met ouders of gezinnen met 'gewone' kinderen, maar met bijzondere kinderen. Of kinderen die bijzonder gevonden worden. En dan begrijp je direct al, dat dit een moeilijk boek is. Want wanneer word je een bijzonder kind genoemd? En wie zegt dat? En zijn mensen met bijzondere kinderen zelf ook bijzonder? Misschien ben jij wel bijzonder, maar ben je liever gewoon? Ben je bijzonder als je rood haar hebt, of drie ogen? Als je het hardst kunt lopen van de hele wereld? Als je de hele dag hardop droomt? Heb je dan de droomziekte? Of is het juist heel gewoon als je ook overdag droomt? Ben je bijzonder als je bijzondere ouders hebt, of een bijzondere opa, oma, meester of juf? En als je op een bijzondere school zit en je blijft liever thuis, ben je dan bijzonder schoolziek?

Het is nog best moeilijk om te bedenken wat nu gewoon is en wat bijzonder.

'Yaimy. Yaaaaaimy!'

'Jaha?'

'Ik weet niet hoe ik verder moet met mijn verhaal. Wil je me even helpen?'

'Wat is er dan, Karel?'

'Ik weet niet goed wat een bijzonder kind is. Ken jij een bijzonder kind?'

'Ja, Harry Potter.'

‘Wat is er dan bijzonder aan Harry Potter?’
‘Hij kan iets wat andere kinderen niet kunnen: hij kan toveren.’
‘Wat gebeurt er als hij gaat toveren?’
‘Dan gaat alles anders dan normaal. Dan kan hij vliegen, onzichtbaar worden, met een slang praten en mensen stilzetten.’
‘Ja, dat is wel heel bijzonder, Yaimy.’
‘Wij hebben samen bijna alle films gezien, hè Karel?’
‘Ja, super. Weet je nog dat Harry heel vaak in de problemen kwam toen hij nog bij zijn pleeggezin woonde?’
‘Ja, Karel. Ze sloten hem vaak op in de kast.’
‘Klopt, ze vonden hem een bijzonder vervelend, ontregelend kind.’
‘Wat bedoel je daarmee, Karel?’
‘Waarmee?’
‘Met ontregelend.’
‘Je hebt gelijk, Yaimy, dat is een bijzonder woord. Een ander woord voor ontregelen is verstoren. Vader en moeder Duffeling vonden dat Harry de rust verstoorde. Hij ontregelde hun gezin.’
‘Nou, Karel, ik vind het juist andersom: zijn stiefvader en stiefmoeder verstoorde hem.’
‘Ja, grappig, Yaimy, dan had hij bijzonder vervelende, ontregelende stiefouders. Of eigenlijk helemaal niet grappig. Bijzonder is ook een gek woord. Het is iets “erbij” en het is ook “zonder” iets. Wat had Harry extra?’
‘Hij kon toveren, Karel. En ik weet dat zonder ook al.’
‘Vertel, Yaimy?’
‘Zijn echte ouders waren dood. Hij was zonder ouders.’
‘Ben ik met je eens, Yaimy. Bijzonder kan dus twee dingen zijn: fijn dat je iets hebt wat een ander niet heeft, maar ook naar dat je iets niet hebt wat een ander wel heeft. En het allergekste is, Yaimy, dat Harry Potter zichzelf helemaal niet bijzonder vindt. Andere mensen vinden hem bijzonder. De Duffelings vinden hem een bijzonder vervelend, ontregelend, verstorend kind. En op de Zweinstein toverschool vinden veel mensen hem een bijzonder superknap toverend kind en maar een klein beetje ontregelend.’
‘Ja, Karel, maar Sneep vindt hem bijzonder lastig.’
‘Is helemaal waar. Bijzonder kan dus fijn zijn, maar ook lastig. En soms bèn je bijzonder, maar meestal vindt iemand jou bijzonder.’

Dr. Panter 1

Dr. Panter houdt praktijk in het grote bos. Komt de giraf bij hem. Hij voelt zich al een tijd niet lekker en dat zit hem duidelijk hoog. Wat is het probleem dan precies, vraagt dr. Panter zich af. Het is iets sociaals, zegt de giraf. Dat beperkt hem in de communicatie met andere dieren.

Dr. Panter bladert wat in het grote D-boek en zowaar, hij heeft het al gevonden: de giraf heeft last van het Langeneksyndroom. Wat de giraf moet leren, is de kunst van het schouderophalen. Dan lijkt zijn nek veel minder lang. Ook zal hij vaker op de knieën moeten. 'Probeer het maar eens, giraf.' En waarachtig, hij lijkt zo veel meer op dr. Panter, die heeft ook vlekken. De giraf voelt zich na dit ene consult al veel beter, net als dr. Panter.

De volgende klant is een egel. Eigenlijk behandelt dr. Panter zulke kleine dieren niet. Er valt niet zo veel eer aan te behalen, ze gaan nooit écht op een panter lijken. Maar hij is dankzij de giraf in een goede bui. De egel hoeft niets te zeggen, dr. Panter ziet zo al dat het hier om een Hoogstekelige Persoonlijkheid gaat met Vlekkeloosheidstrekken. Tamelijk hopeloos. Toch gaat de egel tevreden naar huis met een vlekkenmiddel en groeihormoon.

Als derde komt er een zebra. Een uitdaging voor dr. Panter. De zebra staat overduidelijk te veel op zijn strepen, een zwart-witdenker bij uitstek. Psychomotorische therapie kan zijn rechtlijnige gang wat meer sluiwend maken, en een uitgebalanceerd dieet met veel kerrie geeft wellicht zijn strepen wat meer kleur.

De laatste klant is een kip. Tok tok (maak een kloppend gebaar met uw vuist naar uw hoofd). Dr. Panter is hongerig geworden. De kip verlaat de sessie zonder kop.

Relationele lenigheid

Waardevol gedachtengoed in tijden van transitie

Net als dr. Panter zien we onszelf allemaal wel eens als het enige of juiste model voor de werkelijkheid. Dat is niet zo gek. Uiteindelijk hebben we alleen onszelf als ijkpunt en we geloven maar al te graag dat wat wij zien, ook is wat anderen zien. En al is dat soms inderdaad het geval, als hulpverlener hebben we dagelijks te maken met perspectieven van onze klanten die anders zijn dan die van ons. En we zien klanten die onderling kampen met spanningen en ontregelingen die het gevolg zijn van hun verschillende perspectiefnames op de werkelijkheid.

Natuurlijk, de transitie is ingezet als bezuinigingsslag. Dit wordt hier en daar pijnlijk zichtbaar, ondanks alle empathie naar onze klanten. Maar er is niet alleen verarming. Wij willen helder maken dat de transitie Jeugdzorg vanuit een breder perspectief, waarin aan het leven inherente onzekerheid en complexiteit omarmd worden, verrijkend kan zijn.

Jeugdzorg 3.0

In de titel spreken we van Jeugdzorg 3.0. Waarom doen we dat? De termen 1.0, 2.0 en 3.0 stammen uit het world wide web en betreffen de ontwikkelingsstappen van het internet. Web 1.0 wordt gedefinieerd als een web van documenten.

Dit was nogal statisch. Je kon inbellen en plaatjes en teksten bekijken. Het was meer een boek op een computer. Een *take it or leave it*-principe, waarin eigen inbreng niet tot nauwelijks mogelijk was. Heel erg op zijn dr. Panters' dus. De analogie met bepaalde vormen van (jeugd)zorg laten we aan de lezer over.

Met Web 2.0 en analoog Jeugdzorg 2.0 konden we iets doen met al die informatie: vergroten, verkleinen, downloaden. Het web werd interactiever en internettoepassingen werden meer op elkaar afgestemd. De gebruiker kon nu meer invloed uitoefenen en interactie werd mogelijk. In de jeugdzorg hebben we het dan over meer tweerichtingsverkeer.

En nu Web 3.0. Deze versie werd beschouwd als een vervolg op Web 2.0. (critici zien Web 3.0 overigens als een marketingterm). De verandering bestond eruit dat we met Web 3.0 niet alleen kunnen downloaden, maar ook uploaden. Van interactie kwamen we in transactie terecht. De klant heeft ineens verregaande inbreng. Elke klant (en hulpverlener) kan dus invoegen, toevoegen en uitvoegen op elk willekeurig moment. Kunnen we deze analogie eveneens overlaten aan de lezer? Natuurlijk. Toch kunnen we het niet laten er ook een boek over te schrijven. Onzekerheid omarmen in een Jeugdzorg 3.0. staat dan voor breder werken en kijken naar dezelfde zaken. Niet alleen lineair of protocollair, maar gebruikmakend van de complexiteit die bij het leven hoort. Hoe dat in zijn werk gaat, leggen we hier uit.

Lees 'wijzer'

In hoofdstuk 1 gaan we in op de schijnzekerheden die ons belagen en verleiden in een periode van transitie in de jeugdzorg. We laten zien dat die van alle tijden zijn en hoe we er onbedoeld onze klanten mee tekortdoen. Zo heeft 'meten is weten' keerzijden waar we niet blij mee zijn. En verder constateren we dat stoornisdenken bijzonder nare bijeffecten kan hebben.

In hoofdstuk 2 voeren we een aantal theorieën op en presenteren we een ineengevlochten werkmodel voor de jeugdzorg, dat hierop gebaseerd is. Dit werkmodel noemen we een *Systeem Theoretisch Ontwikkelings Perspectief* (STOP). Nadat we dit model in relatie tot systeemdenken verkend hebben, gaan we verder met grondlegend gedachtengoed zoals de evolutietheorie, de zelfdifferentiatietheorie (Bowen, 1966 en Schnarch, 1997) en kennis- en waarheidstheorieën die we met elkaar en met het systeemtheoretisch ontwikkelingsperspectief verbinden.

In hoofdstuk 3 proberen we zichtbaar te maken dat systeemdenken helpt om onzekerheid vakkundig te omarmen en een plek te geven in onze hulpverlening. Dat biedt de mogelijkheid om maatwerk te leveren, waar eenzijdige vereenvoudiging van de zorg nu ten koste gaat van de klant. We gaan in op de DSM 5 en houden ons bezig met de jaarlijks kleiner wordende variatiebreedte van gedrag dat door mag gaan voor 'normaal', terwijl het aantal stoornissen in elke volgende DSM blijft groeien. Zonder stoornissen of enig nut van stoornisdenken te ontkennen, besteden we aandacht aan de manier waarop problemen de betrekkingen bepalen tussen kinderen en ouders, kinderen en leerkrachten, partners, kinderen onderling, gezinnen en hulpverleners en kinderen en superdeskundigen. We laten zien dat de mens zich, als sociaal wezen, voortdurend aanpast aan de ontregelingen van alledag en hoe dit geleidelijk kan uitmonden in ontregelingen. Hiervoor staan we stil bij het proces van verdinglijking (reïficatie, zie ook woordenlijst) en de rol die taal hierin speelt. Verdinglijking leidt tot vastlopers (ontregelingen) en voorlopers van psychisch disfunctioneren en psychische stoornissen. Ook laten we zien dat deze ontregelingen door het maken van een relationeel verschil – waar we relationele lenigheid voor nodig hebben – teruggebracht kunnen worden naar normale ontregelingen in de betrekkingen. Zo ontstaat opnieuw ruimte voor groei en ontwikkeling. We belichten neurodiversiteit en neurorestrictie als de twee zijden van een medaille, aan de hand van zes invalshoeken die samen het palet aan DSM-stoornissen vormen.

In de hoofdstukken 4 tot en met 9 lichten we de invalshoeken gezondheid, regulatie, ontwikkeling, gedrag, emotie en traumatisering toe.

We sluiten getrechterd (richting werkvloer) af met de hoofdstukken 10 en 11. Deze kunnen desgewenst ook eerder, als losse artikelen, gelezen worden. Ze vertonen soms enige overlap met de voorgaande hoofdstukken.

In hoofdstuk 10 vertellen we onze visie en wensen met betrekking tot jeugdzorg, hulpverleningsprocessen en hulpverleningsorganisaties. Hoe krijgt het werken vanuit een systeemtheoretisch ontwikkelingsperspectief binnen een behandelvisie vorm, waar een basisattitude voor elke hulpverlener uit voortvloeit?

We sluiten af met onze zienswijze op de organisatie, teamprocessen en werkbegeleiding en de rol van managementwetenschappen. Hoe richt het management van de hulpverleningsorganisatie het professionele huis zo in, dat het hart van de hulpverlening – de betekenisvolle relatie – maximaal gefaciliteerd wordt? En hoe leg je de kennis hierover vast in een besturingsvisie die met de behandelvisie verbonden kan worden?

In hoofdstuk 11 geven we een impressie van een toegepast systeemtheoretisch ontwikkelingsperspectief in de hulpverleningspraktijk. We bieden een waaier aan gedachten van belangwekkende schrijvers en wetenschappers over hoe de verbinding tussen onze levensvragen en onze kennis ons bestaan vormgeeft, en hoe dit invulling geeft aan ons hulpverlenerschap om op ambachtelijke wijze de valkuil van de schijnzekerheden te omzeilen en tegelijk onzekerheid te omarmen en een andere betekenis te geven. We geven een doorkijkje naar de praktijk van de relationele lenigheid, als basis van professionele deskundigheid.

Tot slot een 'uitleiding', die hopelijk leidt tot de moed om je te leren bekwamen in relationele lenigheid en onzekerheid te omarmen.

Wie de leidraad voor relationele lenigheid wil gebruiken, heeft wellicht meer nodig dan dit boek. Ook hier geldt immers: wat je niet ziet, is er niet. En wanneer je in de communicatie de betrekkingen niet leert zien en voelen, dan zijn ze er dus niet. Dat wordt betrekkingblindheid genoemd (Watzlawick, 1973). Dit komt terug in de titel van ons boek: relationele lenigheid. Problemen ontstaan in de betrekkingen tussen mensen. Alleen daar vinden we de oplossing voor die problemen.

Denk je straks wellicht: ik mis in dit boek de rode draad? Dan heb je in feite een deel van die rode draad al beet. Namelijk dat het leven geen rode draad heeft. Zodra je die te pakken meent te hebben, ben je hem al weer kwijt. Rode draden maken mensen zelf, samen, en daar is een woord voor: zingeving. De rode draad die we in dit boek samen met jou willen weven, en die alle teksten met elkaar verbindt, is dat de betrekkingen tussen mensen uit uiteenlopende bindingen bestaan. In het hulpverleningsproces gaat het om betekenisvolle binding van de mens als sociaal wezen met een ander. In hulpverleningsorganisaties gaat het om betekenisvolle binding in de betrekkingen tussen medewerkers. En in de praktijk gaat het om relationele lenigheid.

Wel moeten we erop wijzen dat zingevend werken met en doorvoelen van relationele lenigheid in verbinding met de ander, zonder begeleiding en training hetzelfde is als zonder water leren zwemmen. Zwemmen leer je niet alleen uit een boek.

En dan nog een laatste waarschuwing. Hoewel de schrijvers eindeloos hebben nagedacht over de volgorde, kan het zomaar zijn dat het voor jou wijzer is om het boek achterstevoren te lezen, om er echt van ondersteboven te raken.